

Näidendi sünnilugu

Juhan Sütiste tundis alati elavat huvi teatritöö vastu. Pärast Nõukogude korra taaskehtestamist oli mul Sütistega arvukaid teatrilaseid vestlusi. Ägeda meelepahaga kirjeldas ta eesti teatri kunstilist laostumist okupatsiooniajal. Suure vaimustusega esitas ta nõudmisi ja ülesandeid uuesti oma ridu korraldavale eesti nõukogude teatrile.

Teater vajab uut repertuaari. Oli vaja näidendit, mis oleks näidanud, et meie rahva võitlus fašistlike röövvalutajatega on ajaloolise võitluse viimne ja otsustav järg. Sütiste vaimustus sellise näidendi kirjutamise mõttest. Ta leidis, et siin sobiks kajastada Lembitu ajajärku kui üht kangelaslikemaid, ent ka saatuslikemaid meie rahva ajaloos. Sütiste tahe oli, et näidendis arenevad sündmused ja esinevad ajaloolised kujud saaksid üldistatava, üldrahaliku, otsekui sümbolise tähenduse. Ta tahtis, et näidendis esinevate iseloomude ja areneva võitluse kaudu selguksid ilmekalt eesti rahva sajandite-pikkuse saksa sissetungijate vastu peetud võitluse põhjus, vaim ja seda kandnud moraalne jõud. Teosest pidi samuti selguma, et meie viimne võitlus saksa fašistidega on selle põlise võitluse orgaaniline jätk, mis algas sel päeval, kui esimene raudrütüel astus meie maale.

Sütiste alustas näidendi eeltöid 1944. a. sügiskul. Ta viibis päevade kaupa raamatukogudes, külastas arhiive, uuris ürikuid ja tutvus kõigega, mis oli leida kõnesoleva ajajärgu kohta. Kirjanik kogus rikkalikult materjali toleaeagse olustiku, sotsiaalsete tingimuste ja ka eesti ühiskonnas esinenud vastuolude kohta. Ta haaras julgelt ja loovalt kinni ka seni vähetuntud ja vähetõestatud ajaloolistest andmeist. Ta arendas neid edasi juigelt ja loogilise järjekindlusega. Ta kõneles, et ta tahab anda näidendis ka naistele küllaltki ulatusliku osa-

tähtsuse. Siin toetus ta materjalidele, mis näitasid, et naised juba tollal võtsid aktiivselt osa meeste tegudest ja muredest, et nad esinesid sõjalistel mängudel ja tegid kaasa sõjaretki. Ta esitas tõendeid, mis õigustasid näidendis esineva Läti Hendriku kroonika teravat kriitikat.

Pärast sellist põhjalikku eeltööd asus Sütiste näidendi „Ristikoeerad“ kirjutamisele. 1945. a. jaanuarikuu jooksul töötas ta hoolega, olles täielikult andunud ülesande kiirele teostamisele. Neil üksikuil kokkupuutumistel, mis meil oli, kõnelesime jälle näidendist, kuid kõnelus piirdus puht draamatehniliste küsimustega.

Ja veebruari esimestel päevadel tuli minu juurde Sütiste eluröömsalt ja heatujulisena. Kogu ta olemuses avaldus ehtsat uljust ja teotahet, kuid ühtlasi ka inimese suurt rõõmu, kes on ületanud palju raskusi ja nüüd lõplikult võitnud kõik takistused. Ta esitas mulle valmis-käsikirja. Ta ütles, et see ei ole veel lõplikult viimistletud, et see on üles kirjutatud niiõelda ühe hoo-ga. Me lugesime koos näidendi läbi, tegime seda väga pikalt, põhjalikult, tunde kestvas arutluses märkisime saavutusi, õnnestumisi ja ka esinevaid puudusi. Ma olin üllatatud Sütiste suutlikkusest nii lühikese ajaga kirjutada siiski nii haarav ja nii tihe lavateos. Autor oli nappide, kuid seda mõjuvamate ja paljuütlevate vahenditega õnnestunud andnud olustiku, keskuse ja vahakordade teravuse ning tegevuse pidevuse. Haarav oli Lembitu kuju. Lembitu oli Sütistel suur inimesena. Tema isiklik mure ühineb kogu rahva muredega. Tema mõistab täie selgusega, et ristirüütlid usutoomise ettekäändel tahavad ainult meie maad ja vara, tahavad meie inimesi orjastada. Ta hindab õieti olukorda ja tunneb hästi jõudude vahet. Kuid ta teab, et

rahvas peab võitlema. Ja et võitlus tuleb. Sütiste Lembitu — see on rahvas ise. Tema kõneleb rahva tarkus. Tema tahe on rahva tahe. Ja tema arusaamine õigusest ja kohustest, see on rahva kogemus. Ta teab, kes on ta vaenlased ja ta tunneb, kus võib leida sõpru. Ja et Lembitu õigesti mõistis ja õigesti võitles, seda tõestas ajalugu.

Kuid me märkisime ka nõrku kohti ja leppisime kokku rea puuduste kohta. Ja nende suhtes oli Sütiste veelgi nõudlikum enese vastu, kui olin seda mina teatriinimesena. Ta ei olnud paljugagi veel rahul. Tal oli rida kavatsusi täendamise ja ümberpaigutamise kohta. Oli kavatsusi teose tihendamiseks ja lavalisuse tõstmiseks. Ta ei olnud hoopiski rahul veel teose viimaste piltidega. Ta tunnistas, et need on veel liiga skemaatilised.

Vaevalt nädal pärast seda kõnelust saabus teade Juhan Sütiste ootamatust surmast. Ja hiljem lehitsedes näidendi käsikirja leidsin kahju- ja kurbustundega, et Sütiste ei jõudnud kanda käsikirja oma kavatsatud parandusi ega täiendusi.

Nüüd etendub Juhan Sütiste draama „Ristikoeerad“ Riiklikus Draamateatris Teatri kunstiline juhtkond kui ka näitlejad on draama lavaleseadmisel tundnud täie selgusega seda suurt vastutust kui ka ülesande raskust. Suures lugupidamises ja austuses kadunud kirjaniku vastu on selle töö juures oldud täie tõsiduse ja suure armastusega. Teatri tegelased on püüdnud oma loomingus anda autori tahte võimalikult selge lavaline kujund. On võimalikult säilitatud autori tekst ja ainult mõningal määral kantud näidendisse parandusi selliselt, nagu on meeldejäänud autori soovideid ja avaldustest.

Priit Põldroos
ENSV teeneline kunstitegelane